

5.1	Oorlog dicht bij huis: De Tweede Wereldoorlog
Leerjaar	PO Groep 5
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in het ontstaan en globale verloop van de Tweede Wereldoorlog en het verband tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog. De kinderen brengen in kaart welke landen betrokken waren bij de Tweede Wereldoorlog en op welke manier.
Onderwerpen	Eerste en Tweede Wereldoorlog, Hitler, betrokken landen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (ruimte en tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 50	De kinderen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld. - De kinderen ontwikkelen een mental map van Europa.
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen gebruiken de tijdbalk als middel om gebeurtenissen uit de geschiedenis in de tijd te plaatsen. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Eerste en Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Eerste en Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: - kleur: signaalkleuren. - compositie: motieven voor decoratie. - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: - tekenen: kleurpotlood.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen en kaarten over het ontstaan en globale verloop van de tweede wereldoorlog. De kinderen onderzoeken in een atlas de ligging van de bij de oorlog betrokken landen. De kinderen geven met kleuren en tekens de bij de oorlog betrokken landen aan op een kaart van Europa.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.1 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Print de kleurplaat (ODBH Les 5.1 Bijlage 1 Kleurplaat Europa) 1 per ll.</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pennen - kleurpotloden - atlassen
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (15 minuten) - opdracht (30 minuten) - reflectie (15 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: We gaan de komende weken bezig met een project over de Tweede Wereldoorlog.</p> <p>Vraag: Wie weet wanneer de Tweede Wereldoorlog was? Antwoord: 1940 – 1945.</p> <p>Vraag: Wie weet wie begon met deze oorlog? Antwoord: Adolf Hitler, Duitsland.</p> <p>Vertel: Hitler begon niet zomaar met de oorlog. Om te begrijpen waarom hij de oorlog begon, kijken we eerst naar de jaren 1914 – 1918.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.1 Presentatie Vertel: Van 1914 tot 1918 was het oorlog in Europa, de Eerste Wereldoorlog. Nadat Oostenrijk de oorlog had verklaard aan Servië, kregen beide landen hulp van hun bondgenoten. Al gauw deden er een heleboel landen mee aan deze oorlog. Op de tijdlijn zie je wanneer de Eerste Wereldoorlog was.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.1 Presentatie Vertel: Duitsland deed ook mee, zij waren Oostenrijk te hulp geschoten. Zij vochten samen met de de “centralen”, dat waren de andere bondgenoten van Oostenrijk (donkerblauwe landen) tegen de geallieerden (oranje landen). Maar de legers van de geallieerden waren te sterk en Duitsland verloor de oorlog.</p> <p>Vraag: In het midden van de kaart zie je 3 oranje landen. Weet iemand welke landen dat zijn? Misschien ben je er wel eens op vakantie geweest. Antwoord: Engeland, Frankrijk, Italië.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.1 Presentatie Vraag: Wat zien jullie op dit plaatje? Wat valt er op? Antwoord: Duitse soldaten, aparte helm, zware rugzak, lang wapen, ze zitten in een geul (loopgraaf).</p> <p>Vertel: Eén van de soldaten die in het Duitse leger vocht was Adolf Hitler. Toen Duitsland verloren had was hij heel erg boos omdat Duitsland veel geld moest betalen aan de overwinnaars, Frankrijk en Engeland. Hij vond dat het de schuld was van de regering en ging in de politiek om te proberen zelf in de regering te komen.</p>
--------------------------------	--

Vraag:

Welke problemen denken jullie dat de mensen in Duitsland hadden doordat Duitsland veel geld moest betalen?

Antwoord:

Het ging slecht in Duitsland. Veel mensen hadden geen werk en de mensen waren heel arm.

Vertel:

Hitler beloofde dat het beter zou gaan met Duitsland als zijn partij het voor het zeggen zou hebben.

Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vraag:

Dit is een poster van de politieke partij van Hitler. Hier staat in het Duits: Hitler bouwt op, help mee, koop Duitse spullen.

Wat denken jullie dat hij met deze poster tegen de mensen wilde zeggen?

Antwoord:

Dat zijn partij zou zorgen dat Duitsland weer sterk werd. Dat Duitsland weer meer geld zou krijgen als de mensen Duitse spullen kochten.

Vertel:

Veel mensen geloofden hem en in 1933 kreeg hij de macht in de regering.

Nu hij de macht had kon hij doen wat hij graag wilde: het Duitse leger heel sterk maken en Europa veroveren, en daarna zelfs de hele wereld!

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vertel:

Hij begon voorzichtig. In 1936 bezette hij het Rijnland, op de grens van Duitsland en Nederland. Daarna vroeg hij Italië om hem te helpen bij zijn plannen om Europa te veroveren.

Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vertel:

In 1938 werd Oostenrijk een deel van Duitsland. Nu had Hitler de smaak te pakken, hij viel Tjecho- Slowakije aan.

Toon afbeelding 7 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vertel:

Dat ging nog makkelijk. Maar het volgende land dat Hitler wilde hebben is Polen en om dat te kunnen veroveren vroeg hij Rusland om hulp.

Samen vielen ze Polen aan.

Engeland en Frankrijk waren boos en verklaarden de oorlog aan Duitsland.

Toon afbeelding 8 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vertel:

Op 1 september 1939 begon hiermee officieel de Tweede Wereldoorlog.

Op de tijdlijn zien jullie wanneer de Tweede Wereldoorlog was.

Toon afbeelding 9 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vertel:

Daarna veroverde Duitsland Denemarken, Noorwegen, Nederland, België en Frankrijk.

Het probeerde ook Engeland in handen te krijgen, maar het Engelse leger was te sterk.

Ondertussen veroverde Italië ook nog een deel van Oost- Europa.

Vertel:

Op het kaartje zien jullie dat Europa bijna helemaal grijs gekleurd is. Dat zijn alle landen die Duitsland en zijn bondgenoten in handen hadden. De witte landen waren nog eigen baas.

Vraag:

Wie weet welke landen dat zijn?

Je mag je atlas gebruiken om het op te zoeken.

Antwoord:

Engeland, Spanje, Portugal, Zwitserland, Zweden

Vertel:

Hitler was nog niet tevreden. Hij keerde zich tegen zijn bondgenoot Rusland en veroverde een deel daarvan.

Maar Rusland vocht terug en ging daarna helpen om de andere veroverde landen weer te bevrijden.

Toon afbeelding 10 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vraag:

Als jullie naar dit plaatje kijken, kunnen jullie dan bedenken wat het voor het Duitse leger heel moeilijk maakte om tegen de Russen te vechten?

Antwoord:

Het slechte weer.

Vertel:

Toen ook Japan zich met de oorlog ging bemoeien en Amerika aanviel, ging ook Amerika helpen met de bevrijding.

Langzaam raakte Duitsland alle veroverde landen weer kwijt.

Toon afbeelding 11 van ODBH Les 5.1 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op dit plaatje en wat zou het betekenen?

Antwoord:

Een soldaat op een tank rijdt over een vlag van de Duitsers heen, op de tank staan vlaggen van Rusland, Frankrijk, Engeland, Amerika, België.

Eronder staat "vooruit...naar de vrede".

Deze tekening was een oproep aan de landen om samen te werken om Hitler te verslaan.

Vertel:

In mei 1945 was Hitler verslagen. Duitsland had de oorlog verloren.

Opdracht	<p>Jullie krijgen een kleurplaat van Europa met daarop een lijstje met landen in Europa die betrokken waren bij de Tweede Wereldoorlog. (ODBH Les 5.1 Bijlage 1 Kleurplaat Europa)</p> <p>Zoek de landen op in je atlas. Kleur op de kaart van Europa de landen in. Kies 3 verschillende kleuren voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Duitsland en bondgenoten - veroverde landen - vrije landen. <p>Nummer de landen op de lijst. Schrijf in ieder land op de kaart het nummer dat erbij hoort.</p> <p>Kleur in op de kaart wat je verder nog weet uit deze les. Waren er ook landen bij betrokken die niet op dit lijstje staan? Welke landen veroverde Italië? Welk land dat Hitler wilde veroveren was te sterk? Kleur deze landen op de kaart in met andere kleuren en schrijf op de lijst wat er gebeurde in deze landen.</p> <p>Maak de kaart nog duidelijker door er bijv. pijlen of andere tekens in te tekenen. Als je nog tijd over hebt kun je de vlaggen die bij de landen horen in je atlas opzoeken en erbij tekenen.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 1

5.2	Oorlog dicht bij huis: Het dagelijks leven in oorlogstijd
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog op het dagelijks leven. De kinderen stellen zich voor hoe hun dagelijks leven eruit zou hebben gezien tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze beschrijven deze voorstelling in een brief aan een fictief familielid.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, gevolgen van oorlog op het dagelijks leven
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd), Nederlands

Leerinhoud	
TULE doelen 1	De kinderen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk gestructureerd weer te geven. - De kinderen luisteren naar informatieve, verhalende en instructieve teksten. - De kinderen verwerken de informatie schriftelijk in de vorm van een brief.
TULE doelen 5	De kinderen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen. - De kinderen schrijven een verhalende tekst: brief. - De kinderen schrijven met als doel: informeren en plezier verschaffen. - de kinderen schrijven met als inhoud: onderwerpen in het verleden.
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog op het dagelijks leven. De kinderen stellen zich voor hoe hun dagelijks leven eruit zou hebben gezien tijdens de Tweede Wereldoorlog. De kinderen schrijven een brief aan een fictief familielid waarin ze deze voorstelling verwoorden.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.2 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - schrijfpapier - pennen - teken- en kleurpotloden
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (15 minuten) - opdracht (30 minuten) - reflectie (15 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: In de vorige les hebben we gezien hoe de Tweede Wereldoorlog begon en welke landen erbij betrokken waren. Toen Nederland bezet werd door de Duitsers merkten de mensen daar in het begin nog niet zoveel van. Maar de Duitsers kregen steeds meer macht en de mensen kregen het zwaar in hun gewone dagelijkse leven.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.2 Presentatie Vraag: Wat zien jullie op de foto? Antwoord: Mensen die in de rij staan. Vraag: Waar staan ze voor in de rij denk je? Antwoord: Boodschappen Vraag: Waarom doen ze dat? Antwoord: Er was weinig meer te krijgen in de winkels en de mensen moesten er op tijd bij zijn voor het op was.</p> <p>Toon afbeelding 2 ODBH Les 5.2 Presentatie Vraag: Wat zien jullie op de foto? Antwoord: Mensen die een karretje trekken. Vraag: Wat denken jullie dat die mensen aan het doen zijn? Antwoord: Spullen vervoeren Vraag: Wat vervoeren ze denk je? Antwoord: Eten Vraag: Waarom doen ze dat? Antwoord: Eten was moeilijk te krijgen en moest vaak ver weg bij boerderijen gehaald worden. Vraag: Waarom denken jullie dat ze niet met de auto gingen? Antwoord: Er was bijna geen benzine te krijgen.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.2 Presentatie Vraag: Wat zie je op de foto? Antwoord: Mensen die op een bankje zitten. Aan de boom hangt een bordje “voor Joden verboden”. Vraag: Waarom denken jullie dat dat bordje daar hangt?</p>
--------------------------------	---

Antwoord:

De Duitsers hadden een hekel aan Joden. Ze vonden dat de Joden niet op plekken mochten komen waar ook Duitsers kwamen. Daarom hingen op steeds meer plekken deze bordjes.

Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.2 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op de foto?

Antwoord:

Mensen die met hun hond in de rij staan bij een paar Duitse soldaten.

Vraag:

Waarom denken jullie dat die mensen daar staan?

Antwoord:

Ze moeten hun hond inleveren bij de Duitsers. Die gebruikten de honden om mijnen op te sporen.

Vraag:

Waarom deden de mensen wat de Duitsers zeiden?

Antwoord:

Omdat ze bang waren voor de Duitsers. De Duitsers gingen steeds meer de baas spelen in Nederland. Ze pakten fietsen, huizen en andere spullen die ze wilden hebben af van de mensen. En als je niet meewerkte werd je gestraft.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.2 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op de foto?

Antwoord:

Een kapot huis, mensen met spullen op een kar.

Vraag:

Hoe denken jullie dat het komt dat het huis kapot is?

Antwoord:

Door een bom.

Vraag:

Wat denken jullie dat de mensen met de kar aan het doen zijn?

Antwoord:

Hun spullen ophalen om naar een andere plek te gaan.

Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.2 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op de foto?

Antwoord:

Soldaten op straat.

Vraag:

Uit welk land denken jullie dat deze soldaten komen?

Antwoord:

Duitsland, zij waren de baas in Nederland.

Toon afbeelding 7 van ODBH Les 5.2 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op de foto?

Antwoord:

Een aankondiging die overal werd opgehangen.

Vraag:

Wat denken jullie dat de tekst betekent die op het papier staat?

	<p>Antwoord: Dat niemand op straat mocht zijn tussen 7 uur 's avonds en 6 uur 's ochtends.</p> <p>Vraag: Van wie mocht dat niet?</p> <p>Antwoord: Van het militair gezag, het leger.</p> <p>Vraag: Kunnen jullie vertellen hoe het dagelijks leven veranderde door de oorlog? Welke "gewone" dagelijkse dingen werden steeds moeilijker?</p> <p>Antwoorden: Armoede, moeilijk om aan de nodige spullen te komen zoals eten, brandstof, kleren, je mocht niet meer zomaar overal komen, de Duitsers konden je spullen afpakken.</p>
Opdracht	<p>Jullie schrijven in een brief aan een (verzonnen) ver familielid over het dagelijks leven in oorlogstijd.</p> <p>Probeer je voor te stellen hoe je dag er uit zou zien, welke dingen je doet, welke problemen je tegenkomt, hoe de omgeving eruit ziet, hoe de sfeer op straat en thuis is, hoe je je voelt.</p> <p>Ga je nog gewoon naar school, kun je nog buiten spelen met je vriendjes, heeft je familie genoeg te eten, wat merk je van de Duitse soldaten, enz.</p> <p>Let op: Hoe begin en eindig je een brief? Schrijf alsof je het zelf meemaakt. Schrijf zoals je het aan iemand zou vertellen die geen idee heeft hoe het dagelijks leven in de oorlog is.</p> <p>Als je tijd overhebt maak je er een tekening bij.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 2

5.3	Oorlog dicht bij huis: De hongervinter
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de schaarste aan producten tijdens de Tweede Wereldoorlog en hoe de bevolking daar mee omging, met name tijdens de hongervinter. De kinderen maken een woordweb over producten waar tekort aan was tijdens de Tweede Wereldoorlog. Door te associëren bedenken de kinderen creatieve oplossingen voor het tekort. Deze oplossingen verbeelden ze in een collage.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, schaarste, hongervinter, oplossingen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: - compositie: opbouw, ordening, evenwicht en betekenis. - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: - collages maken: collages van verschillende soorten papier, waaronder ook bedrukt papier.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over de schaarste tijdens de Tweede Wereldoorlog en de hongervinter. De kinderen associëren door het maken van een woordweb over producten die schaars waren tijdens de Tweede Wereldoorlog, om zo creatieve manieren te bedenken om met de schaarste om te gaan. De kinderen maken een collage over de bedachte oplossingen.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.3 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pennen - papier (dun) A3 voor woordweb - papier (dik) A3 voor collage - tijdschriften - scharen - lijm of Prittstiften
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (15 minuten) - opdracht (30 minuten) - reflectie (15 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: In de vorige les hebben we gezien hoe het dagelijks leven veranderde tijdens de oorlog. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het steeds moeilijker om aan genoeg eten te komen. Ook andere dingen die mensen nodig hadden, zoals kleding, benzine en kolen voor de kachel, waren schaars.</p> <p>Vraag: Wie kan bedenken wat het woord schaars betekent?</p> <p>Antwoord: Dat er een tekort aan is, er is niet genoeg van.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.3 Presentatie</p> <p>Vertel: Mensen probeerden slim om te gaan met het tekort aan bepaalde dingen.</p> <p>Vraag: Welke oplossingen voor de schaarste zien jullie op deze plaatjes?</p> <p>Antwoord: Linksboven: In veel plaatsen konden mensen die weinig te eten hadden een maaltijd ophalen bij een noodkeuken. Rechtsboven: Auto laten trekken door een paard. Linksonder: Mensen werden opgeroepen om geen kleding weg te gooien, maar die te repareren of te vermaken tot iets anders. Rechtsonder: Kinderen zochten langs de spoorlijn naar restjes kolen van de stoomtreinen.</p> <p>Vraag: Hoe denken jullie dat het kwam dat er een tekort was aan deze dingen?</p> <p>Antwoord: De Duitsers stuurden veel spullen weg naar Duitsland. Nederlandse industrie werd door de Duitsers gebruikt om spullen voor Duitsland te maken, daardoor konden ze niet genoeg voor de Nederlanders maken. Nederland mocht niets meer invoeren uit het buitenland.</p> <p>Vertel: Om er voor te zorgen dat de weinige dingen die er waren eerlijk werden verdeeld, kregen de mensen distributiebonnen. Distributie betekent verdeling. Ze konden de dingen die “op de bon waren” niet meer kopen met alleen geld maar hadden daar die bonnen voor nodig.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.3 Presentatie</p> <p>Vraag: Jullie zien hier voorbeelden van zulke distributiebonnen. Welke verschillende bonnen zien jullie?</p> <p>Antwoord: Brood, vlees, tabak, suiker, textiel, serviesgoed, melk, boter, kaas, vis, enz.</p> <p>Vertel: In de krant stond welke bonnen wanneer en waar geldig waren. Je moest dus heel goed opletten om niet iets mis te lopen.</p>
--------------------------------	---

Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.3 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op deze foto?

Antwoord:

Mensen die in de rij staan voor een aardappelwinkel.

Vraag:

Waardoor staat er zo'n rij?

Antwoord:

Omdat iedereen die aardappelbonnen heeft, in de krant heeft gezien dat op dat moment in die winkel aardappels te krijgen zijn. Dus iedereen komt tegelijk.

Vertel:

Tegen het einde van de oorlog, in de winter van 1944 - 1945 was het tekort aan voedsel en brandstof het ergst. Deze periode noemen ze de hongerwinter.

Vooraf in de grote steden in het westen leden de mensen honger.

De nood was zo hoog dat de mensen zelfs bloembollen en suikerbieten aten.

Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.3 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op deze plaatjes?

Antwoord:

Vrouwen die bloembollen schoonmaken om te eten.

Een kind dat in vuilnisbakken naar eten zoekt.

Vraag:

Hoe komt het dat de mensen op het platteland nog wel meer te eten hadden dan de mensen in de grote steden?

Antwoord:

Daar waren meer boerderijen waar de boeren zelf hun eten konden verbouwen.

Vertel:

De Duitsers hielden uit wraak voor een staking bij de spoorwegen al het vervoer van voedsel vanaf het platteland naar de grote steden tegen.

Er zat voor de hongerige mensen niets anders op dan zelf eten te gaan halen. Veel mensen fietsten of liepen naar het noorden om hun laatste beetje geld of waardevolle bezittingen, zoals sieraden en zilveren bestek, te ruilen voor bijv. aardappels.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.3 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op deze plaatjes?

Een vrouw die zakken vervoert op de fiets en 2 mannen die hetzelfde doen met een kar.

Vraag:

Waarom gingen de mensen helemaal per fiets of lopend naar het noorden om eten te halen?

Antwoord:

Er was bijna geen benzine, dus auto's reden niet meer.

Vertel:

Behalve eten waren ook andere dingen schaars.
De mensen hadden in die tijd vooral kolenkachels. Maar kolen waren moeilijk te krijgen.
In de hongerwinter zijn veel mensen gestorven van de kou doordat het een hele strenge winter was.

Vraag:

Kunnen jullie voorbeelden bedenken van oplossingen die de mensen bedachten om toch hun huis te kunnen verwarmen?

Antwoord:

Hout i.p.v. kolen stoken. Restjes kolen zoeken.

Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.3 Presentatie

Vraag:

Wat denken jullie dat deze mensen aan het doen zijn?

Antwoord:

Linksboven: vrouw zoekt met een zeef naar restjes kolen.

Rechtsboven en linksonder: mensen slopen met teer ingesmeerde bielzen tussen de spoorlijn weg om als brandstof te gebruiken.

Rechtsonder: mensen slopen asfalt uit de weg om als brandstof te gebruiken.

Vertel:

Ook voor het gebrek aan andere dingen probeerden de mensen slimme oplossingen te bedenken.

Toon afbeelding 7 van ODBH Les 5.3 Presentatie

Vraag:

Welke oplossingen voor het tekort aan benzine en elektriciteit zien jullie hier?

Antwoord:

Om auto's te laten rijden gebruikten ze een gasgenerator waarin hout werd omgezet in gas. Op dat gas draaide de motor. Sommige auto's hadden een aanhanger met zo'n gasgenerator, andere hadden een enorme ballon met gas op het dak.

Om elektriciteit op te wekken werden fietsen gebruikt.

De knijpkat was een zaklantaarn die licht gaf als je in de hendel kneep, er zat een dynamo in, net als sommige fietsen hebben.

Opdracht	<p>Jullie maken in groepjes van 4 een woordweb en een collage over oplossingen voor schaarste.</p> <p>Vraag: Wie weet wat een woordweb is? Antwoord: Een verzameling woorden over een bepaald onderwerp. Het onderwerp staat in het midden. Daar omheen schrijf je allerlei woorden die in je opkomen bij het onderwerp. De woorden die met elkaar te maken hebben verbind je met lijnen.</p> <p>Toon afbeelding 8 van ODBH Les 5.3 Presentatie Hier zien jullie een voorbeeld.</p> <p>Vraag: Wie weet wat een collage is? Antwoord: Een afbeelding die bestaat uit allerlei uitgeknipte delen van verschillende plaatjes.</p> <p>Toon afbeelding 9 van ODBH Les 5.3 Presentatie Hier zien jullie een voorbeeld.</p> <p>Jullie hebben in deze les allerlei dingen gehoord waar tekort aan was in de oorlog. Kies met je groepje een van die dingen uit en schrijf dit midden op het grote papier. Denk nu aan wat je zou kunnen doen aan dat tekort, schrijf alle woorden op die in jullie opkomen, niets is gek.</p> <p>Als jullie daarmee klaar zijn bekijken jullie samen wat er allemaal op het papier staat en proberen jullie ideeën te bedenken om het tekort op te lossen. Schrijf de ideeën op.</p> <p>Bij die ideeën gaan jullie plaatjes zoeken. Hoe zou het er uit zien, wat heb je ervoor nodig, wat gebeurt er bij dat idee? Van die plaatjes maken jullie een collage. Leg eerst alle plaatjes bij elkaar op het vel en schuif ermee tot jullie tevreden zijn. Knip plaatjes bij waar dat nodig is. Pas als alles helemaal goed ligt plakken jullie de plaatjes op. Let op dat je niet teveel lijm op de plaatjes doet.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 9

5.4	Oorlog dicht bij huis: Oorlog in de lucht
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Excursie in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de oorlogvoering in de lucht tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast ervaren de kinderen de zichtbare herinneringen aan de oorlog tijdens een bezoek aan de graven van in Ommen omgekomen bemanningsleden van een bommenwerper. De kinderen beantwoorden vragen en voeren opdrachten uit tijdens een bezoek aan de begraafplaats aan de Hardenbergerweg.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, luchtmacht, vliegtuigen, bombardementen, Ommen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen en gedenktekens. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over de oorlog in de lucht. De kinderen onderzoeken tijdens een bezoek aan de begraafplaats de zichtbare herinneringen aan de oorlog in hun eigen woonplaats. De kinderen beantwoorden vragen en voeren opdrachten uit tijdens een bezoek aan de begraafplaats.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Organiseer de excursie</p> <p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.4 Presentatie) Bestudeer de inleiding en oriëntatie Bestudeer de opdracht Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Print de vragenlijst (ODBH Les 5.4 Bijlage 1 Vragenlijst) 1 per ll. Print de routebeschrijving (ODBH Les 5.4 Bijlage 2 Routebeschrijving) 1 per begeleider</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pennen en potloden - plankjes om buiten op te schrijven
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (15 minuten) - excursie (30 minuten) - reflectie (15 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: In de Tweede Wereldoorlog werd niet alleen op de grond gevochten maar ook in de lucht met vliegtuigen.</p> <p>Boven Nederland vlogen vooral Engelse en Duitse gevechtsvliegtuigen.</p> <p>Vraag: Waarom denken jullie dat dat was?</p> <p>Antwoord: Omdat Nederland tussen Engeland en Duitsland in lag. De Duitsers wilden Engeland veroveren en de Engelsen wilden de Duitsers tegenhouden en uit Nederland verjagen.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.4 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat zien jullie op deze plaatjes? Welke verschillen en overeenkomsten?</p> <p>Antwoord: Bemanning van de vliegtuigen (links Engels, rechts Duits). Verschillende uniformen, zelfde vorm mutsjes, piloten hebben allebei een soort rugzak om.</p> <p>Vraag: Waarvoor denken jullie dat gevechtsvliegtuigen werden gebruikt in de oorlog?</p> <p>Antwoord: Vliegtuigen werden in de oorlog bijv. gebruikt om te verkennen. Zo kon je je vijand in de gaten houden. Of ze schoten op de vliegtuigen van de vijand om ze uit te schakelen. Andere vliegtuigen hadden bommen bij zich. Zo'n vliegtuig noem je een bommenwerper.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.4 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat zien jullie op de plaatjes?</p> <p>Antwoord: Links: een oorlogsschip gezien vanuit een vliegtuig. Rechtsboven: een groep vliegtuigen onderweg voor een bombardement. Rechtsonder: klaarmaken van een bommenwerper.</p> <p>Vertel: Er waren 2 soorten gevechtsvliegtuigen: jachtvliegtuigen die o.a. werden gebruikt om te verkennen of bijv. een groep bommenwerpers onderweg te beschermen, en bommenwerpers.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.4 Presentatie Hier zien jullie 4 vliegtuigen. De bovenste zijn van de Engelse luchtmacht, de onderste zijn Duits.</p> <p>Vraag: Welke 2 zijn de jachtvliegtuigen en welke 2 de bommenwerpers? Waaraan zie je dat?</p>
--------------------------------	---

Antwoord:

De Spitfire en de Messerschmitt zijn jachtvliegtuigen en de Lancaster en de Heinkel zijn bommenwerpers.

De jachtvliegtuigen moesten klein en wendbaar zijn en de bommenwerpers moesten juist groter zijn om de bommen te kunnen vervoeren. Ook zit de bemanning vooraan in de neus van het vliegtuig zodat ze goed konden zien waar ze de bommen moesten droppen.

Vraag:

Welke doelen denken jullie dat vooral gebombardeerd werden en waarom?

Antwoord:

Vooral plekken die belangrijk waren voor de oorlog, zoals wapenfabrieken en andere oorlogsindustrie.

Maar ook spoorwegen en bruggen om te zorgen dat wapens e.d. niet vervoerd konden worden.

Vertel:

Helaas ging het ook wel eens mis en werden plaatsen verwoest waar mensen woonden. Dat kwam bijv. doordat veel bombardementen 's nachts plaatsvonden en verlichting 's nachts verboden was zodat de piloten de weg kwijt raakten.

Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.4 Presentatie

Vraag:

Welk soort gebombardeerde doelen zien jullie op de plaatjes?

Antwoord:

Linksboven: bombardement stad, rechtsboven: bombardement autofabriek.

Linksonder: bombardement brug, rechtsonder: bombardement spoorweg.

Vertel:

Om zich te verdedigen tegen de bommenwerpers probeerden de Duitsers en de Engelsen elkaars vliegtuigen uit de lucht te schieten.

Er zijn veel vliegtuigen neergestort in de oorlog.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.4 Presentatie

Vertel:

In het Arriërveld bij Ommen is ook een vliegtuig neergestort. Vier van de bemanningsleden zijn omgekomen. Zij zijn begraven op de begraafplaats aan de Hardenbergerweg in Ommen. De andere 4 zijn opgepakt en gevangengen getzet door de Duitsers. Na de oorlog zijn ze teruggegaan naar Engeland.

Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.4 Presentatie

Het vliegtuig was een bommenwerper met de naam Short Stirling I. In het vliegtuig zaten 8 bemanningsleden.

Vraag:

Waarom kun je zien dat dit een bommenwerper is?

Antwoord:

Het is een groot vliegtuig, de bemanning zit voorin.

	<p>Toon afbeelding 7 van ODBH Les 5.4 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat denken jullie dat de taak was van de bemanningsleden die ik opnoem en op welke plek zaten ze in het vliegtuig? Piloot, radiotelegrafist, staartschutter, neuskoepelschutter, waarnemer, rugkoepelschutter, tweede piloot/boordwerktuigkundige, bommenrichter</p> <p>Antwoord: piloot – bestuurt het vliegtuig (met 2e piloot voorin) radiotelegrafist – houdt contact met Engeland (midden) staartschutter – schiet vanuit de achterkant van het vliegtuig neuskoepelschutter – schiet vanuit de voorste punt van het vliegtuig waarnemer – zit op de uitkijk (voorin) rugkoepelschutter – schiet vanuit de koepel bovenop het vliegtuig tweede piloot/ boordwerktuigkundige – monteur en reservepiloot bommenrichter – zorgt voor het afwerpen van de bommen (onderin)</p> <p>Toon afbeelding 8 van ODBH Les 5.4 Presentatie</p> <p>Vertel: Het vliegtuig was in de nacht van 19 – 20 juni 1942 op weg om Emden in Duitsland te bombarderen. Emden was als haven- en industriestad heel belangrijk voor de Duitse oorlogsindustrie.</p> <p>Vraag: Waarom denken jullie dat de Engelsen juist een haven- en industriestad wilden bombarderen?</p> <p>Antwoord: Om het voor de Duitsers moeilijk te maken hun wapens e.d. te maken en te vervoeren.</p> <p>Vertel: Het vliegtuig vloog in een groep van 194 vliegtuigen. Ze waren opgestegen vanaf een vliegveld in Engeland. Op de terugweg werd de bommenwerper beschoten door een klein Duits jachtvliegtuig en stortte neer in Ommen.</p>
Opdracht	<p>Jullie maken vandaag een wandeling naar de begraafplaats aan de Hardenbergerweg, waar de 4 bemanningsleden van het neergeschoten vliegtuig begraven liggen.</p> <p>Op de begraafplaats beantwoorden jullie de vragen en maken jullie de opdrachten van de vragenlijst (ODBH Les 5.4 Bijlage 1 Vragenlijst).</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 5

Vervolg	<p>Terug in de klas: Klassikaal de gevonden antwoorden bespreken. De tekst op het kruis bij de grafstenen is:</p> <p>THERE IS A CORNER OF A FOREIGN FIELD THAT IS FOR EVER ENGLAND</p> <p>Probeer samen met de kinderen woord voor woord te vertalen. Vertaalde tekst (letterlijk) luidt: Er is een hoek van een buitenlands veld dat is voor altijd Engeland (Er is een hoek van een buitenlands veld voor altijd Engeland)</p> <p>Vraag aan de kinderen: Wat zou er met die zin bedoeld worden? Antwoord: De Engelse bemanningsleden hebben in Ommen hun laatste rustplaats gevonden. Doordat zij daar zijn gestorven hebben ze een stukje Engeland achtergelaten op een hoekje van een veld in een vreemd land.</p>
---------	--

5.5	Oorlog dicht bij huis: Oorlogsvliegtuigen
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de vorm en bouw van een vliegtuig. De kinderen ontwerpen en maken een vliegtuig van afvalmateriaal.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, oorlogsvliegtuigen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd, natuur en techniek)

Leerinhoud	
TULE doelen 44	De kinderen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik. - De kinderen leren de relatie te leggen tussen vorm en functie van een vliegtuig.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: <ul style="list-style-type: none"> - ruimte: constructies. - vorm: vormsoorten. - kleur: signaal- en camouflagedkleuren. - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: <ul style="list-style-type: none"> - ruimtelijk construeren: werken met kosteloos materiaal, constructie- en verbindingstechnieken met papier en kosteloos materiaal.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen van vliegtuigen. De kinderen experimenteren met verschillende afvalmaterialen en bevestigingsmethodes bij het maken van een vliegtuig. De kinderen maken een vliegtuig van afvalmaterialen.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.5 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pennen en papier - scharen - lijm (ook geschikt voor plastic e.d.) - nietmachines - touw - plastic flessen, 1 per ll. - afvalmateriaal - gekleurd papier
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (5 minuten) - opdracht (45 minuten) - reflectie (10 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: In de vorige les hebben we het gehad over de oorlog in de lucht en hebben jullie kennis gemaakt met verschillende soorten gevechtsvliegtuigen. Vraag: Wie kan er nog een paar noemen? Antwoord: Jachtvliegtuigen, bommenwerpers Spitfire, Messerschmitt, Lancaster, Heinkel</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.5 Presentatie Vraag: Wat zijn de belangrijkste onderdelen van dit vliegtuig? Antwoord: Romp, vleugels, staart, propellers, motoren.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.5 Presentatie Vraag: Zien jullie dingen die bij dit vliegtuig anders zijn dan bij het vorige vliegtuig? Antwoord: 2 motoren onder elke vleugel i.p.v. 1, aan de staart zitten 2 “vinnen” (het roer) aan de zijkant i.p.v. 1 aan de achterkant.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.5 Presentatie Vraag: Valt jullie bij dit vliegtuig iets op dat anders is dan bij de andere 2? Antwoord: Vleugels onder aan de romp i.p.v. aan de zijkant, geen motoren aan de vleugels.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.5 Presentatie Vraag: Wat valt je op aan de vorm van dit vliegtuig vergeleken met de andere 3? Antwoord: Deze is veel smaller en “sierlijker”.</p> <p>Vraag: Kunnen jullie nog andere onderdelen noemen van een vliegtuig? Antwoord: Bijv. landingswielen, koepel, verlichting.</p>
<p>Opdracht</p>	<p>Jullie maken een vliegtuig van afvalmaterialen. De basis is een plastic fles, verder kun je alles gebruiken wat er aan materiaal is.</p> <p>Begin met het bedenken van een ontwerp. Maak een lijstje van de onderdelen die jij aan je vliegtuig wilt maken. Kijk welke materialen er zijn en bedenk wat je daarvan kunt gebruiken voor de onderdelen van je vliegtuig.</p> <p>Verzamel de materialen die je nodig hebt en bedenk hoe je de onderdelen van je vliegtuig aan elkaar vast kunt maken. Zet je vliegtuig in elkaar.</p> <p>Als je tijd over hebt versier je je vliegtuig met kleuren en tekens.</p>
<p>Reflectie</p>	<p>ODBH Reflectie reader les 7</p>

5.6	Oorlog dicht bij huis: De geallieerden
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de betrokkenheid van de geallieerden bij de Tweede Wereldoorlog. De kinderen ontwerpen en maken een eigen embleem voor een legerdivisie.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, geallieerden, D-day, legerdivisies, emblemen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd en ruimte)

Leerinhoud	
TULE doelen 50	De kinderen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld. - De kinderen ontwikkelen een mental map van Europa.
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: <ul style="list-style-type: none"> - kleur: signaal- en camouflagekleuren. - vorm: vormsoorten. - compositie: motieven voor decoratie, opbouw en ordening. - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: <ul style="list-style-type: none"> - tekenen: viltstift. - collages maken.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen en kaarten over de geallieerden en voorbeelden van emblemen. De kinderen experimenteren met de vormgeving van een embleem. De kinderen ontwerpen en maken een embleem van gekleurd papier.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.6 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tekenpotloden - tekenpapier A4 - gekleurd knutselpapier - snijapparaat - scharen - zwarte stiften - Pritt stiften (belangrijk: geen natte lijm) - lamineerhoezen (ong. 1 per 4-6 ll.) en lamineerapparaat - brochespeldjes (met platte achterkant) - lijm geschikt voor metaal en plastic
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (10 minuten) - opdracht (35 minuten) - reflectie (15 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: In de eerste les hebben we gezien dat Hitler Europa wilde veroveren en daarmee de Tweede Wereldoorlog begon. Duitsland werd geholpen door zijn bondgenoten: landen die hetzelfde wilden, waaronder Italië en Japan.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.6 Presentatie Vertel: De landen die samen tegen Duitsland, Italië, Japan en hun bondgenoten vchten werden de geallieerden genoemd. Hier zie je de vlaggen van de belangrijkste geallieerde landen. Vraag: Wie weet van welke landen deze vlaggen zijn? Antwoord: Amerika, Engeland, Rusland en Canada.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.6 Presentatie Vraag: Wie weet welke vlag bij welk door een pijl aangewezen land hoort? Antwoord: Bovenste kaart: boven Canada, onder Amerika. Onderste kaart: links Engeland, rechts Rusland.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.6 Presentatie Vertel en wijs aan op de kaarten: Om Europa te bevrijden bedachten de geallieerden een plan, operatie Overlord. Ze wilden vanuit Engeland via de kust van Normandië, dat is een provincie in Frankrijk, naar Parijs, de hoofdstad van Frankrijk trekken en zo de rest van Frankrijk bevrijden. Ook wilden ze via België naar Nederland verder trekken. Zo wilden ze stukje voor stukje de Duitsers verjagen uit Europa. De Russen vchten vanaf de andere kant tegen Duitsland.</p> <p>Vraag: Als je naar de rechterkaart kijkt, kunnen jullie dan bedenken waarom het voor Duitsland heel moeilijk was om tegen de geallieerden te vchten? Antwoord: Ze werden van 2 kanten aangevallen.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.6 Presentatie Vertel: De dag dat de geallieerden landden op de kust van Frankrijk wordt D-Day genoemd. Dit was op 6 juni 1944. Vraag: Wat valt op aan deze foto van D-Day? Antwoord: Er zijn heel veel schepen, vliegtuigen en vrachtwagens.</p> <p>Vertel: Na 1,5 jaar voorbereiden kwamen er op de kust van Normandië 150.000 soldaten aan land met 6.000 schepen en 12.000 vliegtuigen.</p>
--------------------------------	--

	<p>Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.6 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat valt je op aan deze foto?</p> <p>Antwoord: De soldaten moesten een stuk door het water lopen met hun kleren aan. Ze hadden heel veel spullen bij zich, waaronder wapens. Ze waren met een grote groep bij elkaar.</p> <p>Vertel: De soldaten vochten in groepen, divisies genoemd. Deze divisies hadden een naam en een eigen embleem.</p> <p>Vraag: Wie weet wat een embleem is?</p> <p>Antwoord: Een herkenningsteken.</p> <p>Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.6 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat valt op als je naar deze emblemen kijkt?</p> <p>Antwoord: Je kunt vaak aan het embleem zien of ze op land, zee of in de lucht vechten, doordat er bijv. een tank, parachute of anker op staat. De plaatjes zijn vaak een beetje stoer met een bliksemschicht, duiveltje, panter, zwaard, doodskop.</p> <p>Vertel: De namen waren ook vaak stoer, zoals Devils Brigade (brigade van de duivel), Wings of Victory (vleugels van de overwinning), Screaming Eagle (schreeuwende adelaar).</p> <p>Vraag: Waarom denken jullie dat ze hun naam en embleem stoer wilden laten lijken?</p> <p>Antwoord: Om de tegenstander af te schrikken en te laten denken dat ze niet zo makkelijk te verslaan waren.</p>
Opdracht	<p>Jullie bedenken ieder een eigen naam en embleem voor een legerdivisie. Denk daarbij aan de voorbeelden die jullie hebben gehoord.</p> <p>Als je een naam hebt bedacht, maak je eerst een tekening hoe je embleem eruit komt te zien. Dit doe je op een papiertje van 10 x 10 cm.</p> <p>Denk na over: Wat wordt de vorm van de ondergrond (bijv. rond, vierkant, driehoek, schild)? Welke kleuren wil je gebruiken? Welke figuren komen er op te staan? Komt er ook tekst op (de naam of een cijfer bijv.)? Hoe laat je zien dat je in de lucht, op het land of de zee vecht? Maak de vormen niet te moeilijk, je moet ze kunnen uitknippen!</p> <p>Als je ontwerp klaar is, teken je de vorm van de ondergrond van je embleem op een stuk papier van 10 x 10 cm in de kleur die je als ondergrond hebt gekozen en knip deze uit.</p> <p>Dan teken je de figuren die op de ondergrond komen op gekleurd papier en knip ze uit. Let op de grootte, ze moeten in je ondergrond passen!</p> <p>Leg alle figuren waar ze horen op de ondergrond. Als alles goed ligt plak je ze vast met Pritt stift. Dan teken je de details en lijnen er met zwarte stift op.</p> <p>Als je embleem klaar is laat je hem lamineren en uitknippen door de juf of meester. Plak er een brochespeldje achter en je hebt je eigen embleem om op je kleren te spelden.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 8

5.7	Oorlog dicht bij huis: De bevrijding van Ommen
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Excursie in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	90 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in het verloop van de bevrijding van Ommen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast ervaren de kinderen de nog zichtbare herinneringen aan de oorlog tijdens een wandeling langs twee bevrijdingsplaquettes in Ommen. De kinderen beantwoorden vragen en voeren opdrachten uit tijdens een wandeling langs 2 bevrijdingsplaquettes.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, bevrijding, Canadese soldaten, Ommen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen en gedenktekens. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over de bevrijding van Ommen. De kinderen onderzoeken tijdens een wandeling langs twee bevrijdingsplaquettes de zichtbare herinneringen aan de bevrijding van hun eigen woonplaats. De kinderen beantwoorden vragen en voeren opdrachten uit tijdens een wandeling langs twee bevrijdingsplaquettes.

	Uitvoering
Voorbereidingen	<p>Organiseer de excursie</p> <p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.7 Presentatie) Bestudeer de inleiding en oriëntatie Bestudeer de opdracht Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Print de vragenlijst (ODBH Les 5.7 Bijlage 1 Vragenlijst) 1 per ll. Print de routebeschrijving (ODBH Les 5.7 Bijlage 2 Routebeschrijving) 1 per begeleider</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pennen en potloden - plankjes om buiten op te schrijven
Lesplanning	<p>Totaal 90 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (15 minuten) - excursie (60 minuten) - reflectie (15 minuten)

Inleiding en oriëntatie	<p>Vertel: In de vorige les hebben we gezien hoe de geallieerden in het bezette deel van Europa aankwamen. De geallieerde soldaten trokken vanuit Frankrijk Europa in om de Duitsers te verjagen.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: Onder de geallieerden die op D-Day in Frankrijk aankwamen was een groep Canadese soldaten die doortrokken naar het noorden om Nederland te bevrijden. Vraag: Door welke landen kwamen deze Canadese soldaten? Antwoord: Frankrijk, België, Nederland, Duitsland</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: Op 6 april 1945 kwamen de eerste Canadese soldaten in Ommen aan. Ze hoorden bij een groep verkenners, die voor de andere soldaten uitreden. Vraag: Waarom denken jullie dat er eerst verkenners op pad werden gestuurd? Antwoord: Om te weten te komen waar de Duitsers zaten, met hoeveel soldaten ze waren en welke wapens ze hadden.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: De verkenners in Ommen reden in een pantserauto, een Staghound. Deze zie je hier op het plaatje. Er zaten 5 soldaten in de Staghound. De pantserauto met verkenners werd in brand geschoten door de Duitsers. Drie soldaten hebben het overleefd, 2 niet. Voor hen hangt een herdenkingsbordje aan de muur van de Renault garage aan de Stationsweg. Vraag: Waar denken jullie dat die 5 mannen zaten in deze pantserauto? Antwoord: 2 in de koepel bovenop, 2 in de ruimte boven de voorwielen, 1 binnenin.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: De groep soldaten die Ommen heeft bevrijd heette de Manitoba Dragoons.</p> <p>Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: Manitoba is een provincie in Canada. Vraag: Kent iemand van jullie een plek in Ommen die is genoemd naar deze groep soldaten? Antwoord: De Manitoba rotonde. Deze rotonde ligt in de weg naar Den Ham. Daar kwamen de Canadese soldaten vandaan toen ze Ommen binnenkwamen.</p>
-------------------------	---

	<p>Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: Op 10 april waren de Canadezen dichtbij Ommen. De Duitsers gaven zich niet zomaar gewonnen. Er vonden hevige beschietingen plaats waarbij soldaten, verzetsmensen en inwoners werden gedood. In de vroege ochtend van 11 april hoorden de inwoners van Ommen een harde knal. De Duitsers gingen weg uit Ommen omdat de Canadezen eraan kwamen. Ze bliezen voor ze weg gingen nog wel de Vechtbrug op.</p> <p>Toon afbeelding 7 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vraag: Waarom bliezen de Duitsers de Vechtbrug op? Antwoord: Om te zorgen dat de Canadezen niet direct achter ze aan konden komen. Vraag: Wat deden de Canadezen na het oplazen van de brug? Antwoord: De Canadezen repareerden de brug en reden eroverheen.</p> <p>Toon afbeelding 8 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: Ommen was bevrijd! De mensen gingen de straat op om de Canadezen te bedanken en feest te vieren. De Canadese soldaten die Ommen hadden bevrijd trokken weer verder richting Balkbrug. Langzaam maar zeker werd ook de rest van Nederland bevrijd. Op 5 mei 1945 was Nederland officieel weer een vrij land.</p> <p>Toon afbeelding 9 van ODBH Les 5.7 Presentatie Vertel: Ter herinnering aan de bevrijding van Ommen heeft het plein bij het oude gemeentehuis de naam 11 april plein gekregen. Aan de muur van het oude gemeentehuis hangt een bevrijdingsplaquette. Aan de muur van het nieuwe gemeentehuis aan de Chevalleraustraat hangt ook een bevrijdingsplaquette.</p>
Opdracht	<p>Jullie maken vandaag een wandeling langs de 2 bevrijdingsplaquettes. Bij de plaquettes beantwoorden jullie vragen en voeren jullie opdrachten uit. (ODBH Les 5.7 Bijlage 1 Vragenlijst)</p>
Reflectie	<p>ODBH Reflectie reader les 6</p>

5.8	Oorlog dicht bij huis: Oorlog en vrijheid
Leerjaar:	PO Groep 5
Type les:	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les:	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de gevolgen van oorlog (Tweede Wereldoorlog en oorlog in het algemeen) en het belang van vrijheid. De kinderen maken een schilderij waarin ze d.m.v. kleurgebruik emoties uitdrukken die ze vinden passen bij oorlog en vrijheid.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, gevolgen oorlog, vrijheid, emoties
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: <ul style="list-style-type: none"> - kleur: gevoelswaarde van kleuren (vrolijke, sombere, koele, warme). - vorm: vormsoorten. - compositie: opbouw, ordening, evenwicht en betekenis. - De kinderen gebruiken de materialen/ technieken: <ul style="list-style-type: none"> - schilderen: plakkaatverf
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: <ul style="list-style-type: none"> beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over gevolgen van oorlog en betekenis van vrijheid. De kinderen bekijken voorbeelden van schilderijen. De kinderen onderzoeken emoties die bij oorlog en vrijheid passen. De kinderen experimenteren met het uitdrukken van emoties d.m.v. kleurgebruik. De kinderen maken een schilderij waarin ze d.m.v. kleurgebruik emoties uitdrukken die ze vinden passen bij oorlog en vrijheid.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 5.8 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <p>papier A3</p> <p>potloden</p> <p>verf</p> <p>dikke en dunne kwasten</p> <p>waterbakjes</p> <p>verfschorten</p> <p>afdekmetaal voor de tafels</p>
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> - inleiding en oriëntatie (15 minuten) - opdracht (30 minuten) - reflectie (15 minuten)

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: In de afgelopen weken hebben jullie heel veel geleerd over de Tweede Wereldoorlog. In alle oorlogen vroeger en nu krijgen de mensen in een land waar oorlog i te maken met de gevolgen.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 5.8 Presentatie Vragen: Wat zien jullie op de foto's? Kunnen jullie zien welke foto's uit de Tweede Wereldoorlog zijn en welke uit oorlogen daarna? Kunnen jullie ook zien in welk deel van de wereld de foto's gemaakt zijn? Waaraan zie je dat? Antwoord: linksboven: mensen die worden afgevoerd tijdens W.O.2. rechtsboven: gebombardeerde huizen in Afghanistan. linksmidden: hongerige kinderen tijdens W.O.2. rechtsmidden: vrouwen die worden gestraft omdat ze hun mening geven in Israël. linksonder: demonstrerende vrouwen die hun man of zoon zijn kwijtgeraakt in Irak. rechtsonder: kinderen die hun huis zijn kwijtgeraakt bij een bombardement tijdens W.O.2. Het deel van de wereld zie je aan de kleding en de omgeving.</p> <p>Vraag: Kunnen jullie gevolgen noemen van oorlog op het leven van mensen in een oorlogsgebied? Antwoorden: Armoede, geen eten, familie en vrienden moeten missen, niet vrij over straat kunnen, niet je mening mogen geven, je huis kwijttraken.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 5.8 Presentatie Vragen: Wat zien jullie op de foto's? Wat hebben deze foto's met vrijheid te maken? Antwoord: Linksboven: mensen gaan de straat op om feest te vieren omdat Nederland bevrijd wordt na W.O.2. rechtsboven: vrijheid van meningsuiting (Egypte). linksonder: vrijheid om je culturele achtergrond te laten zien (Afrika). rechtsonder: in W.O.2 was het verboden de Nederlandse vlag te eren, daardoor werd de vlag een belangrijk symbool van vrijheid.</p> <p>Vraag: Nu jullie de foto's over oorlog en vrijheid hebben bekeken kunnen jullie dan dingen bedenken die wij heel gewoon vinden, maar die veel mensen in een oorlogsgebied niet hebben of kunnen doen? Antwoorden: Genoeg te eten hebben, een dak boven je hoofd hebben, met vrienden en familie kunnen zijn, vrij over straat kunnen, mogen zeggen wat je wilt.</p>
--------------------------------	---

Vertel:

Bij oorlog en bij vrijheid kun je allerlei emoties/gevoelens hebben.

Vraag:

Wie kan emoties/gevoelens noemen die je bij een oorlog kunt hebben?

Antwoord:

Boosheid, verdriet, angst

Vraag:

En welke emoties/gevoelens kun je bij vrijheid hebben?

Blijdschap, angst (om de vrijheid kwijt te raken)

Toon afbeelding 3 van ODBH Les 5.8 Presentatie

Vertel:

Deze emoties/gevoelens kun je ook met kleuren laten zien.

Toon afbeelding 4 van ODBH Les 5.8 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op dit schilderij?

Antwoord:

Mensen, viool, paard, engel, enz.

Vertel:

Dit is een schilderij van de Joodse schilder Chagall. Hij werd in Rusland geboren, maar werkte ook in Duitsland en Frankrijk. Toen de Tweede Wereldoorlog begon emigreerde hij naar Amerika.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 5.8 Presentatie

Vraag:

Welk gevoel krijgen jullie bij de kleuren in dit schilderij?

Antwoord:

Vrolijk, warm, gelukkig.

Vraag:

Welke van de 2 schilderijen van Chagall denken jullie dat in de oorlog is gemaakt en waarom?

Antwoord:

Het eerste schilderij. Daarin is veel zwart, een sombere, donkere kleur gebruikt.

Toon afbeelding 6 van ODBH Les 5.8 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op dit schilderij?

Antwoord:

Verskillende vormen zoals vierkanten, rondjes, strepen, fantasievormen.

Vraag:

Wat valt jullie op aan de kleuren in dit schilderij?

Antwoord:

Vrolijke, warme kleuren.

	<p>Vertel: Dit is een schilderij van de Russische schilder Kandinsky. Hij woonde voor de oorlog in Berlijn in Duitsland, waar hij schilderleraar was. In de oorlog mocht hij van de Duitsers geen les meer geven en verhuisde hij naar Parijs.</p> <p>Toon afbeelding 7 van ODBH Les 5.8 Presentatie</p> <p>Vraag: Zien jullie een verschil tussen het vorige schilderij van Kandinsky en dit schilderij dat hij in de oorlog maakte?</p> <p>Antwoord: De kleuren zijn somberder.</p> <p>Vraag: Wat zien jullie in de vormen op het schilderij?</p> <p>Antwoord: Bijv. inktvis, worm, kevertjes.</p>
Opdracht	<p>Jullie maken een schilderij in de stijl van Kandinsky.</p> <p>Begin met lossen vormen en lijnen te tekenen met potlood. Gebruik het hele papier! Maak de vormen niet te klein, je moet ze kunnen inschilderen. De vormen en lijnen moeten elkaar kruisen, dus door elkaar heen lopen. Hierdoor ontstaan vakjes in je tekening.</p> <p>Als je je fantasie gebruikt herken je dan ook iets in de vormen en vakjes in je tekening? Probeer dingen te ontdekken die voor jou met vrijheid of oorlog te maken hebben. Je mag om deze dingen duidelijker en meer herkenbaar te maken ook kleine details erbij schilderen (zoals bijv. ogen in een vorm die op een gezicht lijkt).</p> <p>Verdeel je papier in 4 vlakken door een horizontale en een verticale lijn te trekken die elkaar kruisen in het midden van je papier. Gebruik in de vlakken linksboven en rechtsonder sombere, koele, donkere kleuren. Gebruik in de vlakken rechtsboven en linksonder warme, vrolijke, heldere kleuren.</p> <p>Vul de vakjes en vormen in met verf in verschillende kleuren. Schilder de vormen waarin jij iets herkent dat voor jou met vrijheid of oorlog te maken heeft, in het soort kleuren dat bij die vorm past. Dus bijv. iets over oorlog in een sombere kleur, ook als het in een vlak staat dat in vrolijke kleuren geschilderd moet worden. Daardoor valt het extra op in dat vlak. Schilder de details erin die je getekend had.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 4